

REFLEXE LINGVISTICE ALE FRANCOFONIEI
ȘI FRANCOFILIEI ÎN CORESPONDENȚA
INTELECTUALILOR ROMÂNI DIN
SECOLUL AL XIX-LEA

COSMINA LUNGOCI

Cuvinte-cheie: *francofonie, francofilie, corespondențe, limba franceză*

Dacă ar fi să ne situăm doar în plan literar, putem remarca faptul că legăturile literaturii române cu Franța sunt multiple. Volume de memorii, corespondențe, relatări de călătorie, unele texte aparținând dramaturgiei românești din secolul al XIX-lea aduc mereu această țară în peisajul cultural și literar românesc. Aceste scrieri sunt, fără îndoială, documente ilustrative ale relațiilor româno-franceze, ale francofoniei și francofiliei intelectualilor români din epoca precizată.

Întrucât franceza devenise o limbă destul de familiară în veacul al XIX-lea, aceasta începea să împartă cu limba română și terenul literaturii memorialistice în general, al corespondenței particulare, în mod special, dovadă fiind arhivele care au păstrat numeroase scrisori personale în limba franceză. Este și aceasta o formă de francofonie și nu dintre cele marginale, „chiar dacă este vorba de o franceză rămasă în sertarele mobilelor «secrétaire»”¹. Ceea ce ne propunem în articolul de față este să realizăm o scurtă incursiune în corespondența intelectualilor români din secolul al XIX-lea, prin analiza unor fragmente ilustrative care, prin referințele la Franța și poporul francez permit identificarea francofoniei și francofiliei acestora.

¹ Sultana Craia, *Francofonie și francofilie la români*, București, Editura Demiurg, 1995, p. 81.

În corespondența oamenilor de cultură români din secolul al XIX-lea, cel mai adesea apare evocat **Parisul**, oraș în care domină eleganța, frumosul la nivel arhitectural, peisagistic, artistic. Este imaginea pe care o conturează, printre alții, Delavrancea: „Sunt singur în grădina Luxemburgului, citii câteva pagini din lucrarea lui Auguste Laugel, *La voix, l'oreille et la musique*. Mi s-a urât; e cu neputință să mai gândești când privești din jur e atât de splendidă. Castanii sălbatici au înfrunzit de-un verde fraged, delicat; ramurile lor sure par însmărdate în culori metalice când soarele scapă de sub nori și le poleiește cu lumina sa de aur. Perii și merii din partea de horticultură sunt albi colilii – peste o mijeală de verde, închipuți-vă o spumă de lapte aruncată în bucle și buchete.

Dar ceea ce mă mulțumește nu sunt nici îngânarea porumbeilor sălbatici, nici ceata vrăbiilor, nici cârdurile de copii ce se încurcă cu roate, hamuri, sfori de sărit – toate aceste nimicuri sunt bune împreună cu peisagiile pentru poeți, ori pentru tot omul în unele momente poetice – pentru mine, azi, acum când vă scriu pe genunchi, mă mulțumește aproape pe deplin soarele căldicel, această atmosferă încropită și această adiere de vânt încărcată de parfumul micșunelor². Este un peisaj aproape paradisiac, în fața căruia tânărul Delavrancea nu poate rămâne indiferent. Frumusețea peisajului îi înțețosează gândirea, doar privirea rămâne lucidă pentru a contempla împrejurimile. Peisajul trebuie consemnat, Delavrancea trebuie să vorbească și altora despre el. Imaginile vizuale sunt foarte sugestive în acest sens, ca și când cititorii l-ar vedea aieva. Ion Ghica are și el nostalgia plimbărilor prin Paris, în timpul studenției, pe care le evocă în epistolele sale către Vasile Alecsandri: „Când eram student la Paris, vara, după ce-mi pregăteam lecțiile pentru a doua zi, apoi pe la miezul nopții porneam pe jos d’acasă de lângă poarta Luxemburgului, de despre Școala de mine, și mă duceam până

² Barbu Delavrancea, într-o scrisoare adresată Elenei Miller-Verghy, Paris, 1 aprilie 1883, în I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. V, „Junimea”, București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina”, 1935, p. 390-391.

la Tortoni, pe Boulevard des Italiens”³. Ceea ce este interesant (și valabil și la Delavrancea în „tabloul” citat) este faptul că, în ambele situații, cu excepția numirii reperelor cadrului evocării (grădina Luxemburg, Boulevard des Italiens), elementele tabloului par, la prima vedere, a nu reprezenta specificități pariziene prin excelență. La Delavrancea, de exemplu, fie că vorbim de elementele naturale sau de detaliile metonimice ale prezenței copiilor (roate, hamuri, sfori de sărit), acestea compun un tablou de o certă splendoare (o spune explicit autorul) dar care ar putea fi ușor superpozabil cu atâtea altele reprezentând același tip de decor de oriunde. Mai mult decât atât, splendoarea, sursă a vibrației inițiale pe care ne-o mărturisește autorul, e selectiv redusă la căldura solară, la adierea îmbălsămată a vântului de primăvară, acestea fiind și ele invariante ale evocărilor peisagistice. În realitate, ceea ce este semnificativ, atât pentru mesajul evocării, cât și pentru analiza noastră, este faptul că dincolo de numitorii „portretistici” comuni, majoritatea spațiali, există, în evocare, repere discursive fundamentale, explicitate, și acestea, de autor („pentru mine, azi, acum când vă scriu pe genunchi”⁴), fără valențele cărora, în mesajul evocării, nu ar fi posibilă identificarea sentimentului francofil. E vorba de reperele temporale **azi** (o zi de primăvară a sejurului parizian) și **acum** (un moment privilegiat, când, aflat singur în grădina Luxemburg, autorul împărtășește destinatarului său emoția „atmosferei încropite”); de reperul modalității transiterii mesajului – „vă scriu pe genunchi” – precizare discursivă semnificativă pentru dorința autorului de a-și face neamănat destinatarul părtaş la fiorul francofil (exact în momentul și în locul înfîrșării acestuia). Aceste repere discursive, amply desfășurate în evocare, focalizează tocmai sentimentul francofil, mărturisit și consemnat **azi** și **acum**.

Remarcăm că, în general, în fragmentele memorialistice care descriu Parisul, francofilia intelectualilor români este redată în

³ Ion Ghica, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1997, p. 185.

⁴ Sublinii și caracterul didactic al textului lui Delavrancea, în măsura în care ilustrează funcțiile limbajului din descrierea jakobsoniană a acestora.

complexitatea valențelor sale. Un alt exemplu, în contextul celor consemnate anterior, este reprezentat de perspectiva personală asupra capitalei franceze oferită de Nicolae Petrașcu: „Parisul care a fermecat totdeauna ochii și sufletul a mii și mii de oameni, m’ a exaltat și pe mine [...]. Mulțimea aceea de ființe omenești, de monumente, de rămășițe ale unui trecut strălucit, de așezăminte mari și de localuri de plăcere mă încântaseră, mă câștigaseră întreg. Avui parcă o revelație a altei lumi. Erau străzile și grădinile lui? Era sufletul însuși al Parisului, ospitalier și elegant, care respiră din tot ce e în el, făptură, lucru, culoare, sunet? Era desfășurarea aceea de arhitecturi artistice și de perspective splendide? Erau locuitorii lui, oameni subțiri, în care circulă curente noi de idei, de pasiuni, de mode, de manii, de slăbiciuni? Nu știam nici eu. Era desigur acea taină a orașului acesta, unic, care atrage la el atâta lume și care, odată atrasă, rămâne îndrăgostită de el, regretă că-l părăsește și-l ține minte toată viața”⁵. Francofilia autorului, admirația și atașamentul față de Orașul Luminilor, este redată explicit prin sintagme deosebit de sugestive ale propriilor stări afective: „m-a fermecat”, „m-a exaltat”, „mă încântaseră”, „mă câștigaseră întreg”. Majoritatea virtuților generatoare de francofilie sunt invocate în imaginea descrisă: ospitalitatea și eleganța francezilor, bogăția și varietatea peisajelor și monumentelor, prestigiul culturii și civilizației franceze, elemente de care au alimentat de-a lungul timpului acest sentiment.

Alături de elementele din sfera referințelor directe la Franța și poporul francez care vin să justifice atașamentul, simpatia, interesul românilor față de această țară, față de oamenii care o locuiesc și față de cultura și civilizația care emanau din acest spațiu, considerăm de mare importanță să întregim acest tablou prin invocarea unor aspecte din sfera lingvistică. Așadar, francofonia și francofilia românilor este argumentată, la nivelul genului epistolar, și prin opțiunea oamenilor de cultură de a redacta scrisorile, integral sau parțial, în limba franceză. Vasile Alecsandri, Alexandru Odobescu, Costache Negruzzi, Iacob Negruzzi ș.a. au scris cea mai mare parte a corespondenței lor

⁵ Nicolae Petrașcu, *Biografia mea*, în I.E. Torouțiu, *op. cit.*, vol. VI, 1938, p. CLXX.

în limba franceză, elevul Kogălniceanu⁶ le scria în aceeași limbă surorilor lui, acesta pentru că, în secolul al XIX-lea, să fii intelectual și să nu știi atât de bine o limbă străină (în cazul celor menționați, limba franceză) încât să vorbești și să scrii la fel de ușor ca în limba maternă, adesea mai ușor, era un lucru neobișnuit⁷. Dacă nu era integral redactată în limba franceză, corespondența intelectualilor români era presărată cu maxime, creații lexicale după cuvinte franțuzești, sintagme, citate din scriitori francezi celebri. Oferim câteva exemple în acest sens: „À bon entendeur salut”⁸; „Une toute petite note gaie ne nuit jamais au paysage”⁹; „Le temps ne fait rien à la chose”¹⁰; „Nul n’aura de l’esprit que nous et nos amis”¹¹; „Qui ne risque ne gagne pas”¹²; „Ce qui est trop mauvais pour être dit, on le chante”¹³. Uneori acestea sunt folosite cu ironie: „Acu am înțeles eu vorba lui V. Hugo: «Grands hommes, sachez mourir à temps», adică să nu moară în *la saison morte*, când nu e nimini în București”¹⁴; sau, Ion Ghica, într-o scrisoare adresată lui Vasile Alecsandri: „Îmi venea să parodiez pe marele Corneille și să zic: «La haine d’un grand homme est une recommandation des cieux»”¹⁵. Nu de puține ori, formulele de deschidere a comunicării și cele de încheiere, specifice structurii textului epistolar, sunt redactate, integral sau parțial, în limba franceză, în epistolele scrise în limba română: „Tout à vous”

⁶ Iată ce mărturisea Kogălniceanu, aflat la Berlin: „Acum am douăzeci de ani, sunt un om în vârstă; sunt opt ani de când învăț limba franțuzească și pot a mă fâli că acum știu ceva în această limbă, încât nu am trebuință a învăța gramatica sau a tâlmăci din nemțește în franțuzește.” Mihail Kogălniceanu, *Scrisori din timpul studiilor*, București, Editura Tipografiile Române Unite, S. A., f.a., p. 146.

⁷ Cf. Ioana Părvulescu, *În intimitatea secolului al XIX-lea*, București, Editura Humanitas, 2005, p. 63.

⁸ I.L. Caragiale, *Opere VII, Corespondență*, București, Editura Cultura Națională, 1942, p. 164.

⁹ *Ibidem*, p. 203.

¹⁰ *Ibidem*, p. 166.

¹¹ Ion Ghica, *op. cit.*, p. 76.

¹² Nicolae Volenti într-o scrisoare către Iacob C. Negruzzi, *Scrisori din anii 1877-1894*, în I.E. Torouțiu, G.H. Cardaș, *op. cit.*, vol. I, 1931, p. 289.

¹³ *Ibidem*, p. 290.

¹⁴ I.L. Caragiale, *op. cit.*, p. 77.

¹⁵ Ion Ghica, *op. cit.*, p. 140.

„Tout à vous de coeur”, „Vă sărut, cela va sans dire”, „Al tău de coeur, de tout coeur”, „Encore une fois, [...] ne m’oubliez pas”¹⁶ etc. Regăsim, de asemenea, în scrisorile redactate în limba română, sintagme în franceză care continuă fraze începute în românește, această îmbinare a celor două limbi făcându-se într-o manieră aproape naturală, fără să altereze înțelegerea textului, procedeul vădind faptul că intelectualii români stăpâneau bine limba lui Voltaire la care apelau uneori pentru a reda mai sugestiv o idee, un sentiment sau o stare de spirit: „poate să viu pe la dv. à la fortune du pot”; „Nu prea am *le physique de l’emploi*”¹⁷; „Dacă *le bien être* nu e complet în curgerea zilnică, sunt momente de o neprețuită valoare ca intensitate de impresie”¹⁸; „Această încredințare din partea D-voastre îmi este cu atât mai plăcută, fiindcă o faceți *malgré le procédé étrange* al susnumiților Domni.”¹⁹

Incursiunea în sfera genului epistolar ne-a permis identificarea a trei modalități de revelare a francofoniei și francofiliei în corespondența intelectualilor români din secolul al XIX-lea:

- prin referințe directe la limba franceză, la elementele de cultură și civilizație franceză;
- printr-o serie repere discursive care, în mod implicit, redau sentimentul francofil;
- prin argumente de natură lingvistică ce evidențiază cunoașterea, folosirea și promovarea limbii franceze în Țările Române.

Concluzionând, subliniem specificitatea genului epistolar, care cunoaște o permanentă oscilare între obiectiv și subiectiv. Coerența epistolelor rezidă, astfel, în perspectiva subiectivă a autorului care selectează, din infinitatea evocărilor posibile, doar aspectele care îl preocupă sau cu care intră în rezonanță. În consecință, textele epistolelor și ale scrierilor memorialistice, în general, sunt rezultatul

¹⁶ I.L. Caragiale, *op. cit.*, p. 81.

¹⁷ Cf. I.L. Caragiale, *op. cit.*, p. 183, 199.

¹⁸ Cf. scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu către Nicolae Petrașcu, Roma, 19 oct. 1889, în vol. I.E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 143.

¹⁹ Cf. scrisoarea lui Dimitrie Petrino către Iacob C. Negruzzi, 3 iulie, 1874, în *Scrisori din anii 1877-1894*, în I.E. Torouțiu, G.H. Cardaș, *op. cit.*, p. 259.

unor alegeri²⁰. Faptul că tinerii intelectuali români plecați la studii în Franța aleg să consemneze și chiar să interpreteze, să reflecteze, în corespondența lor asupra unor aspecte legate de viața culturală, politică sau economică a acestei țări, depășind nivelul strict informativ al epistolelor, este o dovadă a francofiliei poporului nostru, a atașamentului față de poporul francez în mijlocul căruia se forma intelectualitatea românească sau își desfășura activitatea. Considerăm important să adăugăm acestor argumente și opțiunea pentru redactarea integrală sau parțială în limba franceză a corespondenței²¹, aspect care vădește incontestabil francofonia oamenilor de cultură români din perioada precizată.

Bibliografie

- Caragiale, I.L., *Opere VII, Corespondență*, București, Editura Cultura Națională, 1942.
- Craia, Sultana, *Francofonie și francofilie la români*, București, Editura Demiurg, 1995.
- Ghica, Ion, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1997.
- Kogălniceanu, Mihail, *Scrisori din timpul studiilor*, București, Editura Tipografiile Române Unite, S. A., f.a.
- Pamfil, Alina, *Jurnalul personal. Elemente de poetică și scenarii didactice*, în „Perspective. Revistă de didactica limbii și literaturii române”, nr. 1 (18)/2009.

²⁰ Cf. Alina Pamfil, *Jurnalul personal. Elemente de poetică și scenarii didactice*, în „Perspective. Revistă de didactica limbii și literaturii române”, nr. 1 (18)/2009, p. 10.

²¹ Vasile Alecsandri, care coresponda, de obicei, în limba franceză, este un exemplu grăitor în contextul cunoașterii limbii franceze de către intelectualii români. Georges Gazier, în *Introducere* la volumul *Scrisori inedite. Corespondența cu Edouard Grenier (1855-1885)*, remarcă și sublinia acest lucru: „Alecsandri a scris aceste scrisori în franțuzește și e de ajuns să-ți arunci ochii asupra lor ca să constăți cu câtă stăpânire ne mânduia străinul acesta limba. Stilul lui curge cu o limpeziciune extraordinară; știe totdeauna să găsească, spre a-și exprima cugetarea, cuvântul potrivit și imaginea cea mai expresivă, uneori cea mai pitorească”. Georges Gazier, în *Introducere* la volumul Vasile Alecsandri, *Scrisori inedite* ..., p. IX.

- Pârvulescu, Ioana, *În intimitatea secolului al XIX-lea*, București, Editura Humanitas, 2005.
- Torouțiu, I.E., Cardaș, G.H., *Studii și documente literare*, vol. I, „Junimea”, București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina”, 1931.
- Torouțiu, I.E., *Studii și documente literare*, vol. V, „Junimea”, București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina”, 1935.
- Torouțiu, I.E., *Studii și documente literare*, vol. VI, „Junimea”, București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina”, 1938.

FRANCOPHONIE ET FRANCOPHILIE DANS LA CORRESPONDANCE
DES INTELLECTUELS ROUMAINS DU XIXE SIECLE. QUELQUES
REPERES LINGUISTIQUES
(Résumé)

L'analyse de certains fragments tirés de la correspondance des intellectuels roumains du XIXe siècle nous a permis l'identification de quelques modalités par lesquelles s'expriment le sentiment francophile et la francophonie. Ainsi, notre article se propose de relever quelques aspects de la francophonie et de la francophilie de la culture roumaine de l'époque précisée.